

OĞUZLARIN KAYI BOYU DAMGASININ ANADOLU TÜRK MİMARİ SÜSLEMESİNDE MOTİF OLARAK KULLANILMASI ÜZERİNE

UPON THE USE OF THE TAMGA OF THE TRIBE KAYI FROM OGHUZS AS A MOTIF IN THE ANATOLIAN TURKIC ARCHITECTURAL DECORATION

Remzi DURAN*

Ali BAŞ**

Öz

Türkler tarih sahnesine çıktıkları dönemden itibaren, hayvanlarına, kullanım eşyalarına ve inşa ettikleri küçük veya büyük mimari eserlere ait olduklarını düşündükleri boylarının damgalarını vurmaya gelenek haline getirmişlerdir. Anadolu'nun fethinde rol alan Türk boyları, fethettikleri yerlere de çoğunlukla kendi boy adlarını vermişlerdir. Bu boyların en etkili olanlarından biri de Kayı boyudur. Kayı boyu damgasının sadece damga olarak değil damga-motif olarak ta kullanıldığını görmekteyiz. Bu çalışma Selçuklu'dan Osmanlı'ya bu damganın mimaride damga-motif kullanımını üzerinedir.

•

Anahtar Kelimeler

Kayı boyu, Oğuzlar, damga-tamga.

•

Abstract

Since the Turks took the stage of history, they have made it a tradition to mark the tamgas of their tribes of which they belonged to on their animals, on the things they used and on the small or big architectural works they built. The Turkic tribes that had a part in the conquest of Anatolia, mostly gave the name of their own tribes to the places they conquered as well. One of the most effective of these tribes was the tribe Kayı. We see that the tamga of the tribe Kayı was used not only as tamga but also as tamga-motif. This study is upon the use of this tamga as tamga-motif in architecture from the Seljuks to the Ottomans.

•

Keywords

Kayı tribe, Oghuzs, stamp-tamga.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim üyesi, rduran@selcuk.edu.tr

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim üyesi

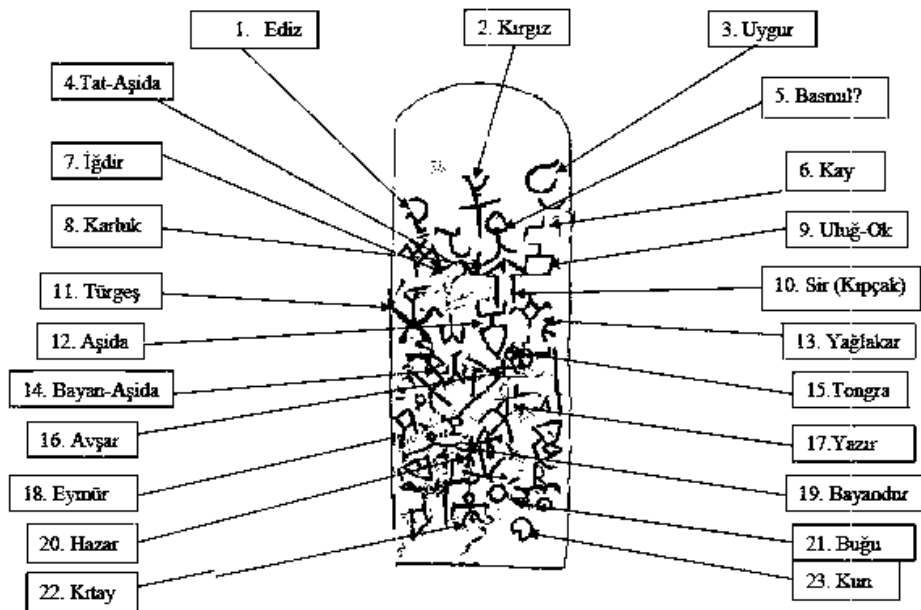

Türk kültüründe, sahiplik veya ait olmanın belgesi ve Türkçe bir kelime olan Damga-Tamga çok önemli yer tutmaktadır. Yazının düzenli kullanımından önce damgalar, basit ama etkili iletişim olarak günümüzdeki anlamına yakın özellikte kullanılmaktaydı.

Türklerin bilinen tarihten itibaren yaşadığı bütün coğrafyalarda mimari veya kullanım eşyalarına aitlik ve sahiplik belgesi olarak damga vurduklarını görmekteyiz. Türk boy damgalarının en erken önemli yazılı kaynaklarından biri olan Kâşgarlı Mahmud'un büyük eseri Dîvânu Lugâti't-Türk'te (11.yy); "Türkler aslında yirmi boydur. Bunların hepsi, Nuh peygamberin (Allah'ın duası üzerine olsun) oğlu Yâfes oğlu Türk'e dayanır. Bunlar, İbrahim (Allah'ın duası üzerine olsun) oğlu İshak oğlu İysû oğlu Rûm oğulları gibidirler. Bu boyların her birinden ayrılmış dallar vardır ki onların sayısını Allah'tan başka kimse bilmez. Ben ana kabileleri saydım; tâli olanları bıraktım. Ancak Oğuz Türkmenlerinin oymaklarını ve hayvanlarının damgalarını, insanların bilmesi için, zikrettim." (Ercilasun-Akkoyunlu 2014:10), "Bunlar esas boylardır. Bu boylardan her birinin de koları ve oymakları vardır. Özetlemek için o kolları attım. Bu boyların adları, onların çok eski zamanlardaki dedelerinin adlarıdır. Boylar adlarını onlardan almıştır." (Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 10,26-28) ifadeleri yer almaktadır.

Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bilgileri doğrulayan en önemli verilerden birisi Moğolistan'da Bulgan Aymag'da, Bayan-Agt bölgesinde, Arhangay Aymag (Hayırhan somon) sınırında, Hanuy nehrinin sağ havzasında, Şiveet-Ulaan dağı yamacındaki Şiveet-Ulaan Külliyesi'nde yer alan damgalı anıttır. Şiveet-Ulaan anıtındaki damgaların büyük bir kısmı Moğolistan coğrafyasındaki başka anıtlar üzerinde, Köktürk (Orhun) yazıtlarında ve taş-kaya anıtlar üzerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu anıt üzerinde yapılan yeni değerlendirmeler (Kıdıralı-Babayar 2015:1-78) Türk damgalarının tespiti ve yorumlanma yöntemleri için önemli bilgiler vermektedir.

Anıtın Köktürk Kağanı Kutluğ İlteriş Kağan (682-691) yıllarına ait olabileceğine vurgu yapan araştırmacılar, anıt üzerinde yaklaşık elliden fazla Türk asıllı boy damgalarının bir arada verildiğini belirtmişlerdir (Kıdıralı-Babayar 2015:16). İsimleri tesbit edilen yirmi üç büyük boyun arasında Oğuz boyuna ait alt damgalar da yer almaktadır.

1. Şiveet-Ulaan anıtındaki damgaların ait olduğu boylar (Kıdıralı,- Babayar 2015:16).

Konunun önemli bir başka tarafı, geçmişte yapanın ne yaptığını bildiği ama günümüzde anlamı unutulmuş, bakanın göremediği ve bilemediği biçimlerin ayırt edilmesidir. Damgalar zamanla esas anlamından uzaklaşarak genel düzen içerisinde sadece göze hoş gelen biçimler haline dönüşmeye başlamışlardır. Tek bir işaret olan damga zaman içerisinde kendi etrafında birden fazla artan sayı veya kırılıp kıvrılmalarla ve hatta birleşmelerle farklı biçimlere dönüştürülmüşlerdir.

Türk damgaları arasında Anadolu ve Orta Asya coğrafyasında sıklıkla karşılaşılanı “Ok-yay” damgasıdır. Bu damga hemen hemen Türk boylarının ortak, özelde de Oğuzların en temel damgasıdır. Yirmi dört Oğuz boyunun önemli bir kısmının damga şekli “ok” veya “yay” biçimiyle ilişkilidir.

Oğuzların Bozok koluna mensup ve etkili boylarından birisi olan Kayı (Kayıg) boyunun Orta Asya’dan Anadolu’ya Oğuz ve Türkmen adlarıyla büyük kitleler halinde gelişleri 11. Yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir (Köprülü 1999: 59,61; Sümer 2002: 77; Kürkçüoğlu 2013:135,140). Kaşgarlı Mahmud tarafından Selçukluların kurucu boyu Kınık’tan sonra ikinci sırada sayılan Kayı boyu (Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 26; Sümer 2002: 77) Reşideddin’in Cami’üt-Tevarih adlı eserinin “Oğuzların ve Türklerin Tarihi” kısmında Oğuz’un oğullarından Kün Han’ın çocukları arasında ilk sırada yer almaktadır (Togan 1982: 50). Dede Korkut kitabında, Besmele ile başlayan ifadenin hemen devamındaki Kayılarla ilgili yer alan bilgilerde şöyle denilmektedir: “Korkut Ata söyledi: Ahir zamanda hanlık tekrar Kayı’ya geçecek, kimse ellerinden almayacak, ahir zaman olup kıyamet kopuncaya kadar. Bu dediği Osman neslidir...” (Ergin 1971: 1).

F. Köprülü Kayı boyu hakkında verdiği bilgilerde Selçuklu devletinin kuruluşuna diğer Oğuz boylarıyla birlikte katıldığını, Kuzey Azerbaycan ve Artukluların yönetiminde doğu Anadolu’da bulduklarını, Anadolu’nun Türk iskanında önemli rol üstlendiklerini, daha sonra batıya doğru geçtiklerini ifade etmektedir (Köprülü 1999: 61-62). F. Sümer, Kayı’nın anlamının Reşidüddin’de “sağlam” olarak yazıldığını ve ongun kuşunun da Şahin olarak verildiğini belirterek, Anadolu’da 94 yer adının Oğuzların bu boyunun adını taşıdığını ifade etmektedir. Ayrıca, Osmanlı hanedanının Kayı boyuna mensubiyeti konusundaki bilgilerin Sultan II. Murad devrinin tarihçisi Yazıcıoğlu Ali’ye (Târîh-i Âl-i Selçuk) ait olduğu, Sultan II. Murad’ın bastırdığı paralarda bu boyun damgasının görüldüğü, Topkapı Sarayı’ndaki Silahlar bölümünde yer alan her türlü silah ve 16. Yüzyıla ait toplar üzerinde de Kayı damgasının bulunduğu şeklinde ayrıntılı bilgiler vermektedir (Sümer 2002: 77).

Oğuz boylarından Bozoklar kolunun Kayı boyu kendisine damga olarak “ok-yay” biçiminin farklı bir şeklini almıştır¹. Kayı boyu genelde iki yanda birer ok ve ortada oklu bir yay şeklini benimsemiştir.

¹ Reşidü’l-din’in Cami’üt-Tevarih (14.yy) adlı eserinde, Oğuz Kağan’ın Yenikent adlı bir şehir kurduğu ve bu şehrin yönetimini de akıllı ve tedbirli bir adam olan Irqıl Hoca adında birine verdiği bilgisi bulunmaktadır. Irqıl Hoca’nın, Oğuz’un ölümünden sonra yerine geçen büyük oğul Kün Han’a bir baba nasihati olarak “Oğuz büyük bir padişahı ve yeryüzünü idaresi altına alıp pek çok hazine ve sayısız hayvan toplamıştı. Şimdi onların hepsi sizindir. Siz altı oğulun, Tanrı’nın izniyle her birinizin dörder taneden yirmi dört evladınız var. Olabilir ki onlar sonradan birbirleriyle çekişirler. Bunun çaresi, herbirinin rütbesi, mesleği, adı ve lâkabı kararlaşsın; herbirinin bir nişanı ve tamgası olsun. Bununla bilinip tanınınsınlar ve hiçbirinin diğeriyle bir çekişmesi olmasın” dediğini belirtir. Ve devamında da “...Bu sözler Kün Han’a çok uygun geldi ve Irqıl Hoca’ya söylediklerini yerine getirmesini emretti. Irqıl Hoca daha Oğuz’un hayatında bir yarısı Bozoq, bir yarısı Üçoq ismini alan bu oğullardan tam yirmi dört evladın herbirine birer lakap verdi; yine her birine, bunlardan kime ait olduğunu belirtmek üzere hayvanlara vurmak için birer tamga tesbit etti. Herbir oğula hangi hayvanın ongun olacağını da belirtti” bilgisi verilir (Togan 1982: 36-37).

IYI IYI İYI IYI İYI

Kaynaklarda ve görsel malzemeler üzerindeki Kayı Boyu damgaları

Kayıların bu damgası tek başına Anadolu ve Anadolu dışında mağara vb yaşam alanlarında², çeşitli kullanım eşyalarında, mimari eserlerde, mezar anıtlarında³ ve mezar taşlarında kullanılmıştır.

2. Erzurum-Karayazı Cunni Mağarasında Kayı Boyu damgası (Somuncuoğlu 2008:472)

3. Hatay-Hassa İlçesi Karapınar Türkmen Mezarlığı'nda bulunan Kayı Boyu'na ait mezartaşı

(<http://www.hurriyet.com.tr/hatayda-kayi-boyu-damgali-mezar-taslari-bulundu-40651713-20.11.2017>)

² S. Somuncuoğlu. Erzurum-Karayazı Cunni Mağarası'nda kırk kadar Oğuz damgasının bulunduğunu ve bu damgalar arasında en belirgin olanlarının ise "Kınık" ve "Kayı" damgaları olduğunu, bütün Türk boylarının ortak olarak kullandığı "iye" yani "Tanrı" damgasının da mağaranın bir çok yerinde yer aldığını belirtmektedir (Somuncuoğlu 2008: 470).

³ Ankara Anıtkabir'deki Şeref Salonu zemin döşemelerindeki Kayı boyu damgalarına motif olarak "yaba-ok-yay" isimlendirmeleriyle dikkati çeken A. Kuru; "*Türk dünyasında damga veya savaşçılığın-yığıtlığın sembolü olarak anlam kazandığı anlaşılmaktadır.*", "...büyük bir askeri deha olan Atatürk'ün kabrinde bu motife yer verilmiş olması köklü bir Türk geleneğinin devamı niteliğindedir." şeklinde ifadeleriyle ayrıntılı açıklamalarda bulunmaktadır (Kuru 2017: 80,88-89).

Ancak damga 12. Asır sonrasında gerek Anadolu Selçuklu ve gerekse daha sonra Anadolu'da kurulan Türk devletlerine ait yapılarda özelde damga olmaktan kısmen öte, adeta motife dönüşmüş olarak işlenmiştir. Bu motif genel geometrik düzenleme içerisinde, zoraki olarak "Yaba, ok-yay, ters veya düz Y, Alem ve Zencirek" gibi isimlendirmelerle geometrik bir birim eleman şeklinde değerlendirilmiştir (Kırzioğlu 1995: 86-99; Kuru 2017: 80,88; Demiriz 2000: 338)

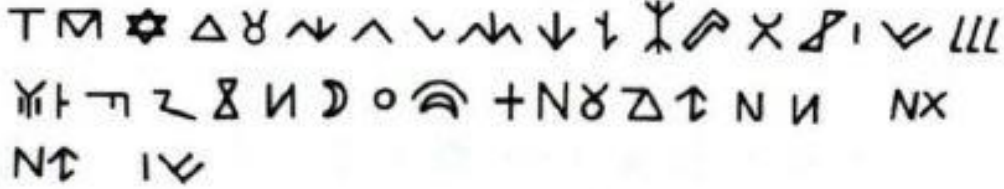
4. Türkiye (Nevşehir -Ürgüp), İran (Tebriz, Azerbaycan(Bakü), Moldovya (Komrat) dokuma örnekleri (Kırzioğlu 1995: 86, 88- 89)

Anadolu'da kendilerine yurt olarak verilen yerlere etkili güç olarak yerleşen Kayıların yazılı tarihi belgelerde yer almasa da sadece asker olarak değil sanatkar ve devlet adamı olarak ta hizmette bulduklarını düşünmekteyiz. Ancak 11. Yüzyıldan itibaren Anadolu'da başlayan imar faaliyetlerinde mimar-usta vb meslek erbabı olarak kitabelerde adına rastladığımız kişilerin kısa şecere ve memleket aidiyet bilgileri dışında herhangi bir boy, soy ve milliyet gibi ayrıntıya rastlamıyoruz. Bu dönemlerden günümüze ulaşan birçok yapının imar faaliyetlerinde bulunduğu kabul edilen, yapıların inşasında görev alan, mimar-usta gibi kişilerin kazıdıkları Türk damgalarının pek çoğuna sıklıkla rastlamaktayız.

5. Kayseri- Cırgalan Hanı duvarında Kayı ve diğer boylara ait damgalar (A. Baş)
Mimari süslemede konu ve kompozisyonun seçimi konusunda bani-sanatçı ilişkisi zaman

zaman tartışma konusu olmuştur. Siparişi veren kişinin haklı olarak bazı özel talepleri olduğu gibi, tamamıyla çok güvendiği bir sanatçıya işi gözü kapalı vermesi de mümkündür. Hatta Anadolu Selçuklu döneminin birçok eserinde olduğu gibi işi yapan kişilerin boy-soy kimliklerine ait damgalarını yapının çeşitli yerlerinde kazımalarında da bir sakınca görmemişlerdir.

6. Antalya-Isparta yolu Evdir Han (1214-1218) (Sönmez 1995:15)

7. Antalya-Isparta yolu Kırkgöz Hanı (1236-1246) (Sönmez 1995:17)

Anadolu Selçukluları döneminde mimarlık faaliyetlerinin belli bir disiplin içinde olduğuna dair bilgilerin bulunduğunu ve "Emir-i mimarlık" gibi bir görevden söz edildiğini belirten Z. Sönmez, çoğunlukla usta-çırak düzeni içinde sanatçıların yetiştiğini ifade etmekte ve "...bugün de Anadolu'da bazı aile ve zanaat erbabının kullanmakta olduğu Türk damga geleneği ile bir ilişkileri olsa gerektir. Üstelik tespit edilen taşçı işaretleriyle Türk boylarının bilinen damgaları arasındaki benzerlikler de gözden kaçmamaktadır." demektedir (Sönmez 1995: 10-11)⁴. Bizim de kanaatimiz bu yöndedir.

Ancak durum sadece bununla sınırlı değildir. Mimari ve kullanım eşyalarındaki süslemelerde, geçmişin Türk damgalarının, özellikle Oğuz boylarının damgalarının geometrik kompozisyonlarda kendini oldukça açık edecek şekilde işlendiğini ancak motif olarak ikincil bir görev de verildiğini görmekteyiz⁵.

Büyük Selçuklu'nun Anadolu coğrafyasını aşan varislerinin inşa ettikleri anıtsal yapılarda hemen bütün Türk boylarının izlerini bir şekilde görmekteyiz. Damgadan yazıya, yazıdan motife değişen bu görsel düzeni sözlü kültür ürünlerini bilen ve dikkatli bakan gözler görebilmektedir.

12. yüzyıldan sonra inşa edilen bazı anıtsal ve dönemleri için saygın yapılarda esas damga özelliğinden farklı biçimde, motif olarak göze de hoş gelen ve bir kimliğin açık ifadesi olduğunu da açık eden damgaların başında hiç şüphesiz Kayı damgası gelmektedir. Damga ve motif arasındaki geçişgenliğini, incelediğimiz Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminin bazı

⁴ Ayrıca, Sönmez, imar faaliyetinde bulunduğunu varsaydığı görevli-sorumlu düzenini "İşveren (Hükümdar-Hükümdar ailesi-devlet adamı-din adamı-idareciler-ticaret erbabı), Harcama-idari yetkili (bina emini, inşaat mutemedi, inşaat mütevellisi), Başmimar (Genel ve kısmi tasarım, yönetici mimar), Mimarlar, Çiniciler, Nakkaşlar, Hattatlar, Usta taşçılar (taş süsleme işleyicileri), Senkıraşlar (taş yontucular), Neccarlar (ağaç işleri sanatçıları), Haddadlar (demirciler), İşçiler...", "Şüphesiz bu sınıflama çok teorik olup, bir çinici veya ağaç işleri sanatçısının mimarlık görevini de üstlenmesi gibi, birkaç dalda faaliyet gösteren sanatçılara sık sık rastlanmaktadır.", şeklinde açıklamalara yer vermektedir (Sönmez 1995: 10-12).

⁵ Bu konuda R. Duran tarafından "Motiflere Dönüşmüş Türk Damgaları - Geometrik Motiflere Farklı Bir Bakış" başlıklı bir bildiri "21. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (25-27 Ekim 2017)"nda Antalya'da sunulmuş ve tam metin için yayına gönderilmiştir.

mimari eserlerinde oldukça estetik bir biçimde bulmaktayız. Bu yapılarıdaki kullanımı tek başına damga tasviri olarak değil, genellikle başta kemer örgülerinde olmak üzere farklı yerlerde birbirine eklenmiş, adeta bir zencirek biçiminde çepeçevre dolaşan iki düz ince silme arasına ters veya düz iki veya üç boyutlu olarak “Y” şeklinde dizilişle görmekteyiz. Bu dizilişin Türk Oğuz boylarından Kayı boyu kimliğinin bir parçası mı olduğu yoksa başka bir anlamı mı bulunduğu konusunda hep bir soru işareti olacaktır.

8. Kayseri- Hunad Hatun Medresesi (1238)(R. Duran)

9. Kayseri-Karatay Hanı avlu dış payandaları ve Mescit kapısı (1241- Ş. Dursun)

10. Pazar-Mahperi Hatun Hanı taçkapsı, (1238) (Ş. Dursun)

11. Avanos-Sarı Han avlu etrafındaki mekanlardan birinin kapısı (1237-46?) (Ş. Dursun);Niğde-Hüdavend Hatun Türbesi (1312) (R. Duran)

12. Konya-Sırçalı Mescid (13.yy. 2.yarısı) (R.Duran)

13. Niğde-Akmedrese avlu revakları (1409) (O. Erdal)

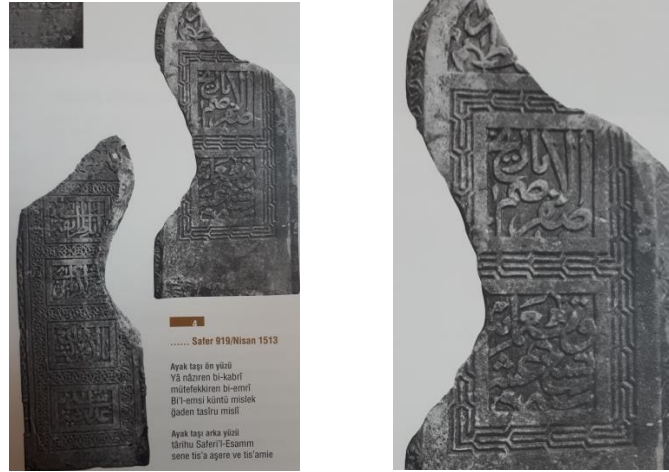
14. Bursa- Muradiye Şehzade Ahmet Türbesi (14.yy.- R.Duran)

15. Edirne-Üç Şerefeli Cami harim batı taçkapısı (1447) (G. A.Kurtişoğlu)

16. Bursa-Koza Hanı (1491) (R.Duran)

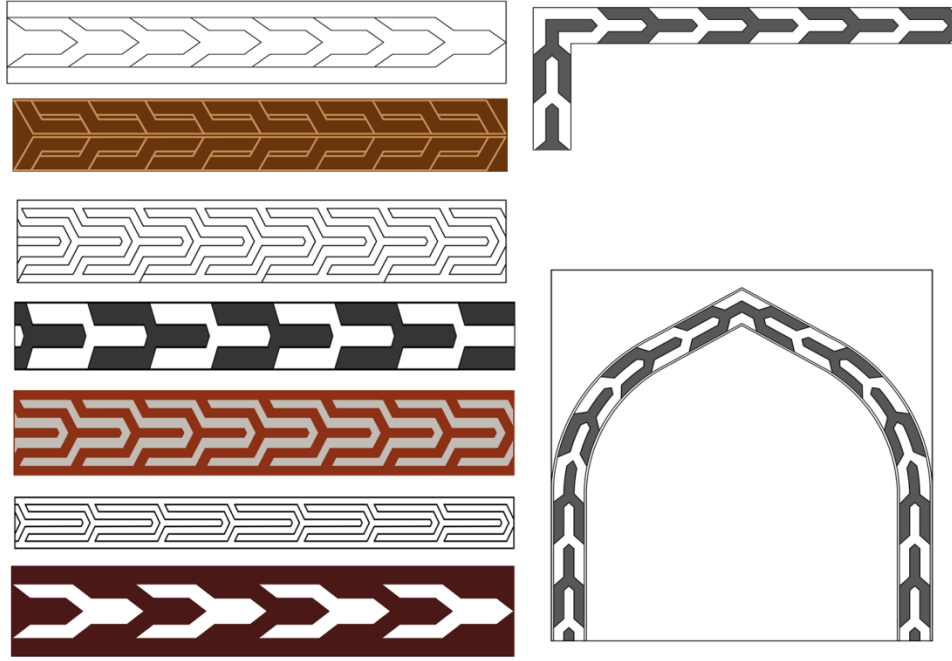

17. Bursa-Kuzgunluk Tekkesi Haziresi'nde bir mezartaşı (1513) (Mermutlu-Öcalan 2011:275)

18. İstanbul-Şehzade Mehmed Türbesi Taht Sanduka (H. Önkal) (1547-48)

19. Mimaride Kayı Boyu damgalarından örnekler

Selçuklu'dan Osmanlı'ya uzanan zaman diliminde burada örneklerini verdiğimiz yapılarda yer alan damga-motif uygulamalar rastgele yapılmış, sıradan işler değildir. Kayı boyuna ait olduğunu düşündüğümüz damga-motiflerin yapılarda kullanıldıkları yerler de sıradan değildir. Genellikle, yapıların adeta herkesin rahatlıkla görebileceği ve yapının kimlik bilgilerini içeren kitabeler için gösterilen özenle işlendikleri ve özenli davranıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu tercihi ve işleri yapan sanatkarın, kendi Türk boy kimliğine mi yoksa baninin boy kimliğine mi işaret ettiğini tam olarak söylemek güçtür. Bani, mimar, usta veya sanatkarların ait oldukları boylarına ilişkin sağlıklı bilgiler maalesef mevcut değildir. Han, hükümdar, sultan veya padişah kimlikleri ile bilinen banilerin boyları hakkında kısmen sağlıklı bilgilere ulaşılmaktadır.

Bu çalışma bir öncü niteliğindedir. Yaptığımız araştırmalarda diğer Türk boylarının damgalarının da damga-motif bağlamında oldukça etkili kullanıldığı tespit edilmiştir. Daha sonra yapılacak çalışmalarla onların da bilim dünyasına tanıtılmasında büyük yarar vardır.

Summary

Since the Turks took the stage of history, they have made it a tradition to mark the tamgas of their tribes of which they belonged to on their animals, on the things they used and on the small or big architectural works they built. The Turkic tribes that had a part in the conquest of Anatolia, mostly gave the name of their own tribes to the places they conquered as well. One of the most effective of these tribes was the tribe Kayı. We see that the tamga of the tribe Kayı was used not only as tamga but also as tamga-motif. This study is upon the use of this tamga as tamga-motif in architecture from the Seljuks to the Ottomans.

KAYNAKÇA

- DEMİRİZ, Y. (2000), İslam Sanatında Geometrik Süsleme, İstanbul.
- DURŞUN, Ş. (2016), Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- ERCİLASUN, A.B., AKKOYUNLU, Z. (2014), Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk, Ankara.
- ERCİLASUN, A.B. (2016), Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları, İstanbul, 357-361.
- KARATAYEV, O. JANİBEKOVA, K. (2016), "Damgalar ve Onların İşlevleri (Fonksiyonları)", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C.4, Sayı:8, 163-179.
- KIRZIOĞLU, N.G. (1995), Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Motifler, Ankara.
- KİDİRALİ, D., BABAYAR, G. (2015), Türk Bengü Taşı: Şiveet-Ulaan Damgalı Anıtı, Astana.
- KURU Çağmakoğlu, A. (2017), "Anıtkabir'deki Renkli Taş Süslemeler- İkonografik Bir Yaklaşım", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.: XXVI, S.:1, İzmir, Nisan, 69-93.
- KÖPRÜLÜ, F. (1999), Osmanlı'nın Etnik Kökeni, İstanbul.
- KÜRKÇÜOĞLU, E. (2013), "Anadolu'nun Parlayan Yüzü;Kayılar", *Atatürk Üni. Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 51, Aralık, 135-148.
- MERMUTLU, B.-ÖCALAN, H.B. (2011), Tarihi Bursa Mezar Taşları- 1, Bursa Hazireleri, Bursa.
- MÜLAYİM, S. (1982), Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Ankara.
- REŞİDÜ'D-DİN FAZLULLAH, H.H. (2010), Cami'ü't-Tevarih Selçuklu Devleti (Çev. Göksu, E.,-Güneş), İstanbul.
- SOMUNCUOĞLU, S. (2008), Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler, İstanbul, 139-140, 370.
- SÖNMEZ, Z. (1995), Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar, Ankara.
- SÜMER, F. (2002), "Kayı", *TDVİA*, C.: 25, Ankara, 77.
- TOGAN, Z.V. (1982), Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili), Oğuzların ve Türklerin Tarihi (Reşideddin Fazlullah Cami'üt-Tevarih, Cilt II), İstanbul, 49-50.